

BÖLGESEL VE MEKANSAL GELİŞİMİN BÜTÜNLEŞMESİ ÜZERİNE

ON THE INTEGRATION OF REGIONAL AND SPATIAL DEVELOPMENT

Yrd.Doç.Dr. Zeynep PEKER¹
Doç.Dr. Erkan POLAT²

ÖZET

Bu makale bölgesel büyüme ve gelişme için gerekli mekansal biçimlenme sürecini ve mekansal yapının bölgesel gelişme stratejileri ile bütünleşebilme boyutlarını tartışmaktadır. Bölgesel gelişmeden mekana ve mekansal biçimlenmeden bölgesel gelişime bakarak, bir senteze ulaşmaya çalışmaktadır. Bölgesel gelişmenin n-boyutlu mekansallığı ve kent ve bölge arasındaki mevcut bağlantısızlık itibarıyla alt-bölgeye dikkat çekilmektedir. Alt-bölge, bölgesel ve mekansal gelişim bütünleşmesinin sağlanabileceği bir ölçek olarak önerilmektedir.

ABSTRACT

This paper argues the spatial formation process required for regional growth and development, and the dimensions of the integrability of spatial structure with regional development strategies. It seeks to reach a synthesis through looking from regional development to space and then from spatial formation to regional development. Regarding the n-dimensional spatiality of regional development and the existing disconnectedness between the city and the region, the paper draws attention to the sub-region. It suggests sub-region as a scale in which the integration of regional and spatial development can be provided.

Anahtar Kelimeler: bölgesel büyüme ve gelişme, mekansal gelişim, mekansal planlama, alt-bölge, bütünleşme

Key Words: regional growth and development, spatial development, spatial planning, sub-region, integration

¹ SDÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, zeyneppeker@sdu.edu.tr

² SDÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, erkanpolat@sdu.edu.tr

1. GİRİŞ

Bütünleşme açısından akrabalık ilişkileri oldukça güçlü olan kent ve bölgenin planlanmasında, günümüze değin, mevcut bağlar güçlendirilememiş; her biri, mekânsal arazi (terrain) üzerindeki ‘egemenlik ve eylemsel alansallıklarını (territory)’ ayrı mezzaların güç sahipleri olarak genişleterek aradaki mesafeyi açmıştır. Aslında, birlikte ve eşzamanlı olarak planlanması gerekli iki mekânsal bütünlük ayrı tarlaları ekerek ve biçerek, gitgide birbirlerinden uzaklaşmışlardır. Kullanılan yöntemler, kuramsal tabanlar, modeller ve araçlar farklılaştıkça, mesafeler daha da açılmıştır.

Doğal olarak, bu başkalaşım süreci, özellikle bölgesel gelişme perspektifinden bakıldığında, birbirinden uzaklaşan iki farklı gerçeklik ve uzmanlık küresini ortaya çıkarmıştır. Aslında, bu uzaklaşma ya da zamanla birbirinden kopma süreci hem kuram hem de uygulama açısından gerçekleşmiştir. Daha çok, gelişmiş ülkelerin gelişmiş bölgelerine endeksli gelişme ya da büyüme kuramları, modelleri ve politikalarının, gelişmeyi daha da artırmaya yönelik olarak ortaya konulmasının, gelişmekte olan ülkelerin gelişmeye çabalayan ya da kilitlenmiş bölgeleri için uygun olmadığı çok açıktır.

Bütüncül olarak bakıldığında, aslında kentsel ve bölgesel planlamanın da sorununun aynı kaynaklı olduğu görülebilir. Uzaklaşmışlığı giderecek ve uzlaşa sağlayacak bir çözümlemeye uzun zamandır gereksinim vardır. Kuramsal açıdan da, kentsel planlama kuramlarının daha çok planlamanın doğasıyla ilgilendiği, bölgesel kuramların ise yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı gibi, daha çok ülkesel fiziksel mekânındaki bölümlenmelerle yani bölgesel kapital ya da sermaye birikim süreçleriyle ilgili iktisadi yaklaşımlardan hareket ettiği söylenebilir. Böylece, bir uçta gitgide ekonomik tabanlı ve üst-ölçekli yaklaşımlar yer alırken, diğer uçta daha çok kentsel üzerinden hareket eden alt-ölçekli yaklaşımlar egemendir. Küreselleşmeden yeni bölgeselcilığe, yeni kentleşmeye kadar çeşitlenen bu alanda karmaşanın olması oldukça doğaldır. Uzmanlık alanı bakımından da, kentsel ve bölgesel planlamanın her iki uca da dokunarak bir çözümleme yapması beklenirken, uzmanlıkların hep uçlara yöneldiği görülmektedir.

Buradan hareketle, hem bölgesel hem de kentsel kilitlenmişliğin, bağlantısızlığın ya da kireçlenmenin önüne bir ‘orta-yol bulucusu ya da arabulucu’ olarak hareket edecek bir çözümleme için çıkış noktası, hem bölgenin hem de kentin ortak mekânsal bir bileşeni olabilir: Alt-bölge. Zira alt-bölgesel açıdan çıkış yapan bir yaklaşımın yereli bölgeye, bölgeyi ulusala bağlayan bir tutkal görevini üstlenmesi mümkün olabilecektir. Bu açıdan, getirilecek yaklaşımın bir ‘autopoiesis/kendiliğinden yaratım’ olarak ortaya konulması, her iki ucu, kısa sürede olmasa da, yakınlaştıracığı ve birleştirebileceği söylenebilir. Aksi takdirde her iki uç arasındaki uçurum daha da artacak ve egemenlik alanlarının sınırları arasındaki bölgeler gelişme ya da gelişememe çelişkisini sonraki nesillere de taşıyacaktır.

2. BÖLGESEL GELİŞME AÇISINDAN MEKANA BAKIŞ

Bölgesel, alt-bölgesel gelişme ve mekansal planlama ilişkileri tartışmasında ilk adım olarak *bölgesel gelişme nedir?* sorusunu ortaya koyarak öncelikle makroekonominin ekonomik büyüme ve ekonomik gelişme kavramlarından yola çıkılabilir. Bu iki kavram arasında –büyümenin niceliksel bir artışa, gelişmenin ise niteliksel bir değişime karşılık gelmesi açısından belirgin bir fark olmasıyla birlikte, zaman zaman, birbirinin kavramsal eşdeğeri olarak kullanılabilir. Bu eşanlamlılık ekonomik gelişme kuramlarının ekonomik büyüme kuramları ile eşdeğer tutulması, birbirlerinin yerine kullanılması gibi sıkıntıları doğurabilmektedir (Brinkman, 1995). Gelişmiş ülkeler için ekonomik gelişme doğrudan bir ekonomik büyüme problemi iken, gelişmekte olan ülkeler ve bölgesel eşitsizlikler ve gelişmişlik farklarının giderilmesi bağlamında sorun gelirin büyüme hızındaki veya kişi başına düşen gelirdeki artıştan öte bir meseledir. Bu nedenle ve değişen gelişme anlayışlarıyla birlikte bölgesel ekonomik büyüme ve ekonomik gelişme kuramlarının temel dayanakları ve genel eğilimleri itibarı ile aralarındaki ayrımlar ortaya konulurken, büyüme-gelişme ilişki ve etkileşimlerine dayalı olarak birbirleri arasında yakınlaşmanın gereği ve önemine de dikkat çekilmektedir (Capello & Nijkamp, 2009).

Ekonomik gelişme tanımlarına bakıldığında, 1960'lı yılların ortalarında Kuznets modern ekonomik büyüme terimini kullanarak ve "... bir ülkenin ekonomik ve sosyal çerçevesinin bütünde bir dönüşümü..." olarak (Kuznets, 1966 in Brinkman, 1995: 1179) tanımlayarak gelişmeyi *süreç* olarak tarif etmektedir. Gelişme yerine büyüme terimini kullanan Kuznets gelişmeyi üç bileşenle tanımlamaktadır: Ekonomik malların sunum kapasitesinde uzun dönemli, sürekli kılınmış artış; kapasitedeki büyümenin ilerleyen teknolojiye dayalı olması ve teknolojik gelişmenin gerekli kıldığı kurumsal ve ideolojik düzenlemeler. Bu noktada, Kuznets (1973) teknolojik gelişme dinamiklerinin ve yapısal dönüşümlerin altını çizmektedir. Aynı dönemlerde Myrdal gelişmeye toplumsal sistemin tamamının yukarı doğru hareketi şeklinde bir tanım getirmektedir. Burada toplumsal sistem sadece ekonomik faktörleri değil eğitim ve sağlık olanakları, erkin dağılımını, kurumları, aktörleri ve tutumları da içermektedir. Rostow safha yaklaşımında gelişme sürecini yapısal dönüşümlerle açıklarken, Brinkman (1995) bu yapısal dönüşümleri ve farklı ekonomik gelişme evrelerini kültürel gelişme olarak ele almaktadır.

Kazgan "Büyüme bir iktisadi sistemin kendi içsel güçlerinin dinamiği ile iktisadi yapıda nicelik ve nitelik itibarıyla yığımlı değişme ve gelişme yaratabilmesi... Kalkınma ise toplumdaki içsel güçlerin kendiliğinden işleyişinin bu değişmeyi ve gelişmeyi sağlayamaması dolayısıyla, bilinçle bunlara müdahale etmek, nicelik ve nitelik açısından işleyişinin gerçekleştireceğinden farklı bir nitelik vermek..." (2006: 263) şeklinde bir tanım getirmektedir. Burada kalkınma ile piyasa mekanizmasına müdahaleyi ve ekonomik planlamayı ifade etmektedir. Tekeli (2008: 136) büyümenin planlamasının aritmetik bir düşünce ile yapılabileceğine,

kalkınmanın ise geometrik bir düşünce alışkanlığı ve yeteneği gerektirdiğine dikkati çekerken büyüme “...bir agreganın aritmetik olarak artırılması...” kalkınmayı ise “...bir mekanın organize edilmesi...” olarak tarif etmekte, kalkınmanın mekansal boyutuna, kalkınma ve mekan organizasyonu ilişkisine vurgu yapmaktadır.

Yukarıda makro/ulusal ölçekte yapılan kalkınma tanımını bölgesel/yerel ölçüğe gelişme olarak aktarılacak olursa, bölgesel gelişmenin mekan organizasyonunu gerektirdiği ve bölgesel gelişme ve değişimin sağlanmasında fiziksel planlamanın bir müdahale biçimi olduğu kabul edilebilir. Bu noktada gelişme ve mekansal planlama yaklaşımı ilişkisi *mekan* kavramı üzerinden kurgulanabilir. Ekonomik büyüme ve gelişme perspektifinden mekana bakıldığında görünen şudur ki, bölgesel ekonominin 1950’lerden itibaren gelişiminde makrodan mikroya, ulusaldan yerele, yerelden küresele, statikten dinamiğe, basitten karmaşığa geçişlerle farklılaşan ekonomik büyüme ve ekonomik gelişme tanım ve yaklaşımları ile birlikte, yarım yüzyıldır geliştirilen bölgesel büyüme/gelişme kuramlarının mekân algılama ve ele alma biçimlerinde ve mekana yüklediği rollerde de önemli değişimler gerçekleşmiştir.

20. yüzyılın başlarında yerseçim kuramlarından itibaren günümüze değin geliştirilmiş olan ekonomik büyüme ve gelişme kuramlarının benimsediği mekân anlayışlarına yönelik Capello (2009) dört ayrı mekân kavramsallaştırmasına gitmektedir. Bunlar, karşılık geldikleri dönemler itibarı ile sırasıyla: Fiziksel-metrik (physical-metric) mekân, tek tip-soyut (uniform-abstract) mekân, çeşitlenmiş-ilişkisel (diversified-relational) mekân ve çeşitlenmiş-stilize (diversified-stylized) mekân (Şekil 1).

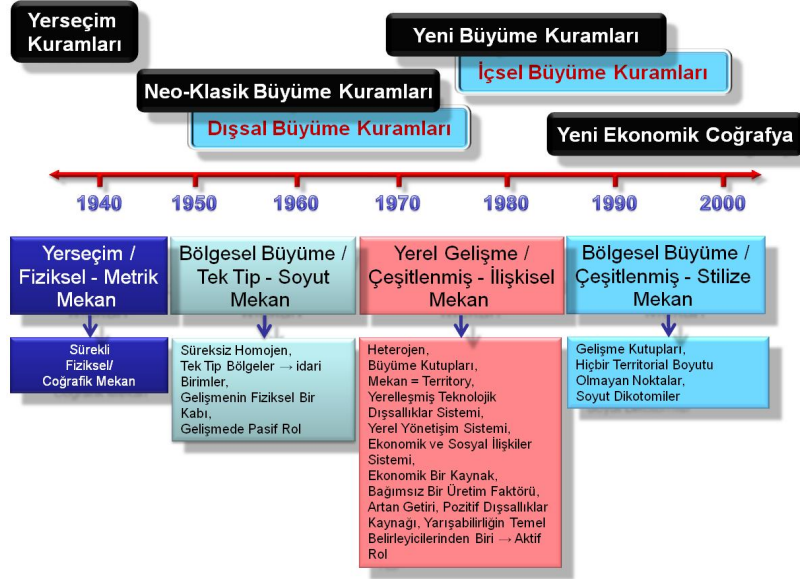
2.1. 1950-1960’ların Tek Tip-Soyut Mekân Kuramları

20. yüzyılın ortalarında geliştirilen bölgesel büyümenin ilk kuramlarında kullanılan mekân tek tip-soyut mekândır. Mekân fiziksel ve devamlı değil soyut ve süresizdir; yerseçim kuramının fiziksel-metrik mekânından tamamen farklıdır. Coğrafik mekân bölgelere, kendi içinde tek tip olduğu kabul edilen çoğunlukla idari birimlere karşılık gelen sınırlı fiziksel-coğrafik büyüklükte alanlara ayrılmıştır. Bu ilk kuramlar büyüme ve ekonomik gelişmenin neden yerel düzeyde gerçekleştiğini açıklamaya çalışır. Bölgesel ekonomi ise bir alt-ulusal sistemin (bölge, il, kent, birtakım ekonomik özelliklere sahip bir alan gibi) ekonomik faaliyetleri geliştirme, onları çekme ve uzun vadeli gelişme koşullarını yaratma kapasitelerini analiz eder. Bölgesel ekonomik gelişme ile kastedilen yerel bir ekonomik sistemin sahip olduğu kaynakları etkin ve yaratıcı bir biçimde kullanarak emeğin uluslar arası bölünüşünde özgül ve uygun bir rol (yer) bulma ve bu rolü hiç durmadan yeniden yaratma kabiliyetidir. Bölgesel gelişme bir bölgenin ait olduğu ulusal ve uluslar arası ekonomik sistemlerce talep edilen mal ve hizmetleri karşılaştırmalı veya mutlak bir üstünlükle üretme kapasitesi olarak da tanımlanabilir.

Tek tip-soyut mekân anlayışı yerel büyüme olgusunun yorumlanmasında makroekonomik modellerin kullanımını mümkün

kılmaktadır. Ancak bu modeller kullanılırken herhangi bir bölgelerarası yayılma mekanizması dışarıda bırakılır, yerleşim kuramı yok sayılır, yerel

Şekil 1: Büyüme ve gelişme kuramlarına göre mekansal kavramsallaştırmalar

yakınlığın avantajları göz ardı edilir ve bunların yerine kaynakların ve üretim faktörlerinin eşit olmayan dağılımı, eşit olmayan talep koşulları ve üretken yapılarıdaki bölgelerarası farklılıklar bölgesel gelişimin belirleyicileri olarak kabul edilir. Mekân gelişiminin fiziksel bir kabından başka bir şey değildir ve ekonomik büyümede tamamen pasif bir rol oynar. Nitekim bazı makroekonomik kuramlar bölgesel gelişimi toplu ulusal gelişimin basit bölgesel dağılımına indirgemektedir. 1950'ler ve 1960'lardaki makroekonomi, neoklasik ekonomi, kalkınma ekonomisi ve uluslar arası ticaret ekonomisi ve geliştirilmiş olan neoklasik bölgesel büyüme kuramı, ithalat-temel kuramı ve bölgelerarası ticaret kuramı tek tip-soyut mekân anlayışını benimsemişlerdir.

2.2. 1970-1980'lerin Çeşitlenmiş-İlişkisel Mekan Kuramları

Bir önceki dönemde geliştirilen kuramlar mekân terimini kendi içinde homojen ve tek tip olduğu kabul edilen alanları işaret etmek için kullanırken, 1970-1980'lerde geliştirilen ekonomik gelişme kuramlarında mekân *çeşitlenmiştir*. Bu perspektif değişikliği ekonomik faaliyetlerin ve üretim faktörlerinin, talebin ve sektörel yapının bir bölge içinde mekansal heterojen olarak ele alınmasını, faaliyetlerin düzensiz dağılımının ayırt edilmesini mümkün kılar. Gelişim, seçici olarak, mekân içinde belirli noktalarda –üretim organizasyonunun yoğunlaştığı alanlarda kendini gösterir. Bu noktalar, statik ve dinamik yerel girdi-çıkıtlı ilişkileriyle ortaya çıkan

sinerjik ve kümülatif güçlerden dolayı gelişmenin yoğunlaştığı kutuplardır. Faaliyetler, kaynaklar, ekonomik ve piyasa ilişkileri bir kümülatif alansal yığılma süreci ve gelişme döngüsü yaratmak için kendilerini bu polaritelerin etrafında yapılandırır. Bu dönemin kuramlarında mekan, aynı zamanda, *ilişkiseldir*. Bir alanda gelişen ekonomik ve sosyal ilişkiler yerel gelişmeyi besleyen önemli işlevler sergiler. Öyle ki bu ilişkiler piyasa mekanizmasının daha düzgün işlenmesini, daha etkin ve daha az maliyetli üretim süreçlerini, yerelde bilginin yığılmasını ve daha hızlı yenilik adımlarının atılmasını sağlarlar.

Bu çeşitlenmiş-ilişkisel mekan görüşüyle birlikte mekan artık *teritorya* (egemenlik ve eylem alanı) kavramıyla yorumlanır olmuştur. Bu kavram ekonomik bağlamda yerleşmiş teknolojik dışsallıklar sistemi, işletmelerin üretkenlikleri ve yenilikçiliğini belirleyen somut ve soyut faktörler kümesi olarak düşünüldüğü gibi aynı zamanda toplumu, özel aktörler ve yerel kurumlar gruplarını birleştiren bir yerel yönetim sistemine ve belirli bir coğrafik mekanın, ilişkisel veya sosyal sermayesini teşkil eden, ekonomik ve sosyal ilişkiler sistemine de karşılık gelmektedir.

Mekan anlayışında ve mekanın kavramsallaştırılmasındaki radikal değişim mekana farklı bir rol de yüklemektedir. Yerel bir ekonominin gelişme yolunun belirlenmesinde mekanın hiçbir rolü yok iken, artık mekan ekonomik bir kaynak, bağımsız bir üretim faktörüdür. Bir artan getiri kaynağı, yığılma ve yerleşme ekonomileri biçimini alan bir pozitif dışsallıklar kaynağı, işletmeler için statik ve dinamik avantajlar üreticisi ve yerel bir üretim sisteminin yarışabilirliğinin temel belirleyicilerinden biri olarak mekan gelişme sürecinde aktif bir rol oynamaktadır.

Bu dönemde mekan görüşü farklılaşırken, gelişme anlayışı ve tanımı da değiştirmiştir. Bölgesel gelişme artık *üretken (generative) gelişme* olarak kavramsallaştırılmaktadır; yani, ulusal büyüme hızı ayrı ayrı her bir bölgenin ulaştığı büyüme hızlarının toplamıdır. Benimsenen yeni mekan kavramına göre gelişmenin kaynağını dışsal olarak düşünmek mümkün değildir. Gelişme artık içsel olarak tanımlanmaktadır. Bölgesel gelişme ekonomik kaynakların erişilebilirliğine veya bölgeler arasında daha etkin mekansal dağılımlarına değil, üretimin yoğunlaşmış teritoryal organizasyonunun etkinliğine dayanmaktadır. Burada sosyo-ekonomik ve kültürel sistemin bileşenleri yerel ekonominin başarısını belirlemektedir. İçsel faktörler olan bu bileşenler: girişimcilik kabiliyeti, yerel üretim faktörleri, yerel aktörlerin kümülatif bilgi birikimini yaratan ilişkisel becerileri ve gelişme sürecini yönlendirme, dönüşüm ve yenilik safhalarında gelişimi destekleme ve dışsal bilgi ile zenginleştirme bağlamında yerel ekonomik ve sosyal aktörlerin karar verme kapasiteleridir.

2.3. 1990-2000'lerin Çeşitlenmiş-Stilize Mekan Kuramları

1990'lardan günümüze değin geliştirilen yeni ekonomik büyüme kuramlarında mekan yine çeşitlenmiştir. Ancak özellikle içsel büyüme ve yeni ekonomik coğrafya modellerinde mekan aynı zamanda stilize edilmiş mekandır. Üretken faaliyetlerin belirli gelişme kutupları etrafında

yoğunlaştığı ki neticesinde gelirin büyüme hızı ve düzeyinin aynı bölge içinde bile çeşitlendiği kabulü üzerine kurgulanan bu modeller alanları ne fiziksel-coğrafik ne de güç ve eylemsel-alansal özelliklerin bir rol oynamadığı noktalar veya soyut dikotomiler olarak stilize ederler. Mekan herhangi bir teritoryal boyutu olmayan noktalardır. İlişkisel mekanın kavramsal karşılığı olan teritorya dönemin geliştirilen modellerinde geçerliliğini yitirmiştir. Stilize mekan yerleşmiş teknolojik dışsallıkları, ekonomik ve sosyal ilişkiler sistemini içermemektedir. Zira bu öğeler özgül olarak yerleşmiş özellikler itibarıyla teritoryal mevcudiyetler arasında farklılık gösteren faktörlerdir. Bu durumda mekanın gelişme sürecindeki aktif rolü de ortadan kalkmıştır.

Dinamik non-lineer sistemlerin niteliksel davranışlarının analizini mümkün kılan matematiksel araçların ve sabit getiri ve tam rekabet hipotezlerini terk eden ekonomik modellerin geliştirilmesi ile bugüne kadar yeterince ele alınamayan mekansal analizin zaman boyutunun, mekanda gerçekleşen karmaşık, non-lineer ve interaktif davranışlar ve süreçlerin büyüme modellerine dahil edilmesi mümkün olmuştur. Son dönem modeller büyümenin faaliyetlerin mekansal yoğunlaşmasından ve yığılma ekonomilerinden kaynaklandığı görüşüyle birlikte yığılma ekonomilerini sabit getiri biçiminden çıkarıp artan getiri biçiminde stilize ederek yığılma ekonomileri ile makroekonomik modelleri birleştirmiştir.

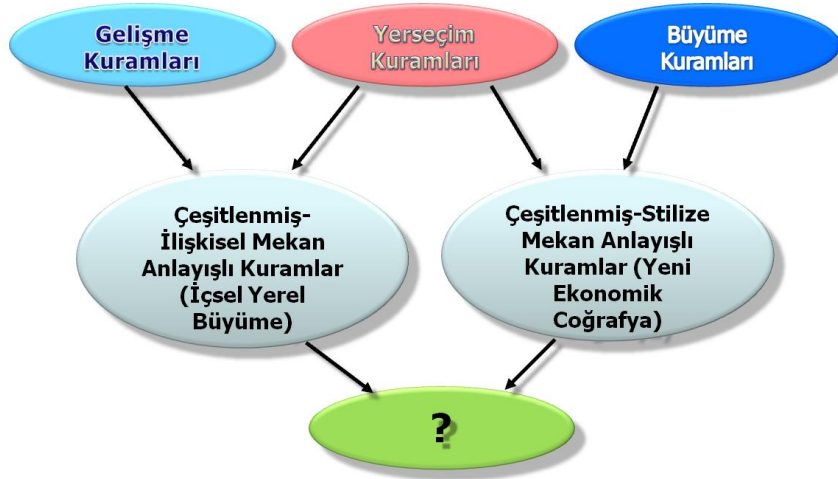
Genel bir değerlendirme yapıldığında, son dönemlerde daha bütünleşik bir bölgesel gelişme kuramına doğru gidildiğine ve farklı kuramların birbirlerine yaklaştıklarına dikkat çekilirken (Dawkins, 2003), Capello (2009) çeşitlenmiş-ilişkisel mekan görüşüne dayalı içsel büyüme kuramlarını gelişme ve yerseçim kuramlarının birleşimi, çeşitlenmiş-stilize edilmiş mekan görüşüne dayalı özellikle yeni ekonomik coğrafya modellerini ise büyüme kuramları ve yerseçim kuramlarının birleşmesi olarak tarif ederken, farklı mekan görüşlerini ve büyüme, gelişme ve yerseçim kuramlarını bir arada sentezleyen bir modele gereksiniminin olduğunu ifade etmektedir (Şekil 2). Bu noktada Tekeli'ye tekrar referans verilecek olursa, "kalkınmayı tanımlamakta kullanılan mekan kavramı, bütün sosyal sistemi içinde ifade etmeğe imkan veren (n) boyutlu mekan kavramıdır. (n) boyutlu sosyal mekan 3 boyutlu coğrafi mekana matematiksel soyut mekanın tatbiki ile meydana gelir. 3 boyutlu coğrafi mekan algılamaya dayanır. Sosyo-ekonomik mekan ise operasyonel bir kavramdır. Bir sosyal mekan ekonomik mekandan bağımsız olarak formüle edilirse tam soyut mekan olur... problem 3 fiziki boyut 1 zaman boyutu ve (n-4) soyut boyuttan meydana gelen (n) boyutlu mekanın organize edilmesi veya bu mekan içinde faaliyetlerin sıralanmasıdır" (2008: 136).

3. MEKANSAL PLANLAMA STRATEJİLERİ AÇISINDAN BÖLGESEL GELİŞİME BAKIŞ

Mekânsal planlama, farklı düzlemlerde ve farklı ufuk zamanları için aracılık politikalarının ve araçlarının bir seti olup, oradaki eylemsel-

alansallıklarla, ekonomilerle, toplumlarla ilgili stratejilerin yönetimine yardım eder. Görünüşte, kamu yararını/eşitliği gözeten ve kentlerdeki ve bölgelerdeki aktivitelerin mekânsal dağılımını ve alan kullanımlarını etkileyen, sürdürülebilir olmayan pazar hatalarına karşı onları koruyan bir uygulamadır.

Şekil 2: Kuramsal yaklaşımlar arasında yakınsama

Capello, 2009: 44

Bugün mekânsal planlamada stratejik düşüncenin son dönemlerdeki en önemli sınamalarını, paha biçilmez eleştirel gözden geçirmelerini Louis Albrechts'in "Strategic (spatial) planning re-examined" (2004) adlı çalışmasında görmek mümkündür. 'Kısa-erimli eylemlerle uzun-erimli stratejik vizyonların yaratımını birleştirme yeteneğine bağlı karmaşık sorunların çözümleri' (2004: 743) paydaşlar tarafından 'ortak geleceğin' tanımlanması, tasarımı ve gerçekleştirilmesi bağlamında önerilmektedir. Bu yaklaşımda ölçek olarak bölge, ulusal ve yerel arasında bir yerlerde tanımlanmaktadır.

Zaman ve mekânın entelektüel tarihindeki en önemli tartışmalardan biri 17. yüzyılda Isaac Newton ile Gottfried Leibniz arasında geçmiştir. Newton' a göre, mekân zamana benzerdi; eğer saat olaylardan bağımsız var olan zamanı gösterirse, aynı şey mekân için de geçerli olurdu. Leibniz ise zaman ve mekânın soyut değil ilişkisel olduğunu savunuyordu. Bugün artık zaman ve mekânın farklı sarmallarla tanımlandığı dönemlerde yaşıyoruz. Artık zaman, mekân ve mekânsallık çok daha karmaşık, iç içe ve daha önemli. Thales'in ve Anaximander'in ilk "dünya düzdür" yaklaşımından ya da Galilei'ye yapılan baskıdan bugünkü Thomas L. Friedman'ın "dünya düzdür" yaklaşımına kadar küresel mekânı hep yuvarlak biliyorduk. Oysa zaman sarmalı içerisinde 2-boyutlu ve düz olan küresel mekân, daha sonraları 3-boyutlu ve yuvarlak olarak algılanmıştır. Bugün ise, n-boyutlu, sanal ve

yine düz bir mekânla betimlenmektedir. ‘Coğrafyanın sonu’ ile tariflenen bu mekânda aslında dünyanın sonu da neresidir, bilinmez.

İşte bugün, yeni bilgi temelli bir e-ekonomiden (Castells, 2000) daha kutuplaşmış ve belirsizleşmiş, küreselleşme eksenli ekonomi biçimlerine kadar bir dağılım var. ‘Yeni ekonomik coğrafya’ üzerinden tanımlı (Krugman, 1998; Martin, 1999) bu dağılımda da “yeni ekonomik coğrafya 1”den, ‘kültürel dönüş’ eksenli “yeni ekonomik coğrafya 11”e kadar (Amin & Thrift, 1994, 2000; Storper, 1995; Scott, 1998) bir çeşitlenme bu n-boyutlu mekânı tarif etmektedir.

Bölgeler, bugün hem akademik hem de politika pratiğinde gitgide demode olma yolunda olmakla beraber, bölge üzerindeki baskın yaklaşımlar da Geddes ve Mumford’un öncüsü olduğu doğal bölgelerden ‘yeni bölgeselcilik’e doğru zaman içerisinde değişim göstermiştir (Wheeler, 2002). Bu karmaşık yapı içerisinde, John Friedmann, Peter Hall gibi yararlı yaklaşımlar getirenler de olmuştur. ‘Yeni kentleşme’yle eşzamanlı doğan ‘yeni bölgeselcilik’, büyük fikir olan sürdürülebilir gelişme, sosyal ve çevresel eşitlik, stratejik yaklaşımlar ve daha iyi kentsel tasarım gibi kavramlarla da koşut gelişmiştir. ‘Coğrafyanın sonu’nun mekânsal yığılmalarla ya da kümelenmelerle ortaya konulması, artık yeni bir mekânsallığı da ortaya çıkarmıştır (Tablo 1).

Zaman-mekân ilişkisi içerisinde sadece mekânsal anlamda değişimler olmamış, ‘zeitgeist’ denilen zamanla değişime tabi olarak her alanda bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Bir zamanların ünlü ulusal kalkınma ve/veya bölgesel kalkınma politikaları ya da kuramları artık küreselleşme ve bölgesel kalkınma ajansları ekseninde tartışılmaktadır. Batı dünyasında ulus-devletlerin kalkınma ve gelişme politikalarını uygularken bölgesel dengesizliklerle karşılaşmaları, eş-zamanlı olarak bölgesel dengesizlik veya bölgesel kalkınma projeleri ve politikaları geliştirmelerini sağlamıştır. Bu anlamda ulus-devlet modeli içerisinde ortaya çıkan bölgesel dengesizlik sorunu, kapitalist sermaye birikim sürecinde bireysel gelir dağılımı bozukluğundan bölgesel gelir dağılımı bozukluğuna uzanan bir içsel sömürü mekanizmasına işaret eder. Tekeli’ye (1997) göre, geçmişte bölge kavramı ekonomik ve sosyal bütünlüğü olan bir organizmayken, bugün kent ya da anakent ölçeğinde geçmişteki gibi değildir ve ancak bir yerelin ilişkisi kurduğu çeşitli nodlardan bahsedilebilir.

Bölgesel kalkınma anlamında inovasyon kümelenmeleri, bölgelerarası yarış (Brocker vd., 2003), bölgesel kalkınma ajansları, bölgesel teknoloji planları (Braczyk vd., 1999), ‘sosyal kapital’ eksenli bir gelişme (Beugelsdijk & Schaik, 2005) gibi paradigmlar gitgide daha da karmaşık bir bölge mekânını ortaya koysa da, Kitson ve diğerlerine (2004) göre, ekonomik büyümenin organizasyonu ve yönetiminde anahtar bir mekânsal ünite olarak bölgelerin ‘yeniden dirilmesi’ üzerinde yaygın bir uzlaşma oluşmuştur.

Diğer yandan günümüzde, sistemik olan ve küreselleşmeden etkilenen bir ‘yerelleşme’ kavramıyla yerel güçlere ve doğal dinamiklere ağırlık veren, yerel ölçekteki karar mekanizmalarını ön plana taşıyan, karar

ölçeklerini küçülten bir süreç ortaya çıkmıştır. Özellikle yeni bölgeselcilik ve bölgesel kalkınma ajansları ekseninde ‘yeni yerelcilik (new localism)’ ve ‘yarışan ve katılımcı bir bölgeselcilik’ ya da ‘yeniden doğan bölgeselcilik (resurgent regionalism)’ üzerinden hareket edilmektedir.

Tablo 1: Bölgesel Planlamanın ve Ekonomik Gelişmenin Evreleri

Bölgesel Planlamanın Evreleri		Bölgesel Ekonomik Gelişmenin Evreleri	
Ekolojik ya da Doğal Bölgeselcilik, 20. yy. başı	Kentin ve kırsal dengelenmesi, göreceli olarak bütüncül, kuralcı, yer temelli	Öncülük Dönemi, 1930-1950	Yardım gereken alanların çalışılması, endüstrinin yayılımı için bölgeler oluşturulması, sübvansiyonlar
Bölge Bilimi, 1940’lardan günümüze	Bölgesel ekonomik kalkınma, nicel sosyal bilimler ağırlıklı, mekansal analizler	Nadas Dönemi, 1950’ler	Önceki düzenlemelerin sürekliliği, kısıtlamaların azaltılması ancak yardımların yavaşlaması
Eleştirel Bölgesel Coğrafya, 1960’lardan günümüze	Bölge içindeki gücün ve sosyal hareketliliğin analizi; kuralcı	Bölgesel Diriliş Dönemi, 1960-1970	Bölgesel politikanın güçlü uygulamaları, ulusal ekonomiyle bütünleşme
Planlamanın Yeni Bölgeselciliği 1990’lardan günümüze	Ekonomik kalkınma yanı sıra çevre, fiziksel planlama ve tasarımla ilişkili; kuralcı	Geri Çekilme ve İkinci Nadas Dönemi, 1970-1990	Bölgeden kente kaymalar, yeni yatırım alanları, yerel yarışabilirlik
Ekonomik Kalkınmanın Yeni Bölgeselciliği 1990’lardan günümüze	Kurumsal temelli ticari olmayan ilişkiler; demokratik sistemler ve ekonomik kalkınma eksenli; küresel yarışabilirlik ilişkili	İkinci Bölgesel Diriliş Dönemi, 1990’lardan günümüze	AB politikalarına odaklanma, iç yatırıma yönelme, bölgesel ekonomik planlamaya dönüş, ülkesel bağlam, kalkınma ajansları

Wheeler (2002) ve Houghton & Consell (2004)’dan uyarılama

Bu noktada, hem bölgesel hem de mekânsal açıdan planlamanın öznesi stratejik bağlamda tanımlanıyor. Steiner'in (1997) bir tahmin süreci ötesinde tanımladığı stratejik planlamadan mekânsal planlamaya olan yansımaların bölgesel ve alt-bölgesel adı stratejik mekânsal planlama olarak ortaya konuluyor. Bu anlamda, alt-bölgeler bölgenin gelişme motorları olarak (European Commission, 2004) ya da 'güç santralleri' olarak (ODPM, 2004) tarifleniyor. Eğer bölgesel planlama ulusal ile yerel arasındaki bir düzlemde stratejik mekânsal planlamanın karmaşık bir biçimi olarak tanımlanırsa, kentsel rönesanstan desentralizasyona ya da kümelenmeye kadar bir alt-bölgesel denge (Hall, 1999) durumundan bahsediliyor demektir. Roberts & Sykes (2005) ve Dimitriou & Thompson (2004) ise ulusal-bölgesel arayüzdeki ekonomik yönelimli bir bölgesel planlamadan, bölgesel-yerel arayüzdeki mekânsal yönelimli bir bölgesel planlamayı ayırt ediyorlar.

Hem son yıllarda hem de olası gelecekteki bölgesel ve alt-bölgesel büyüme ve gelişmeler, etkili 'stratejik değişim güçleri' tarafından hareketlendirilmiş ve etkilenmiş ya da harekete geçirilecek ve etkilenecektir. Bunu sağlayacak birçok etmen sunulmaktadır:

- *Küreselleşme modasına uyma eğilimi.* Tewdwr-Jones & Allmendinger (2004), Turok (2004) gibi yazarların da özellikle altını çizdiği daha uluslar arası işbirlikçi bölgeler gerektiren küresel yarış için ve üst mekânsal düzlemlerde işleyen bir bölgesel planlamada karar verme eğilimi.
- *Yerelleşmenin yeniden tanımlanması.*
- *Bağlamın gücü.* Karar verme süreçleri ve uygulama arasındaki karmaşıklaşan ilişkiler (Kurtz & Snowden, 2003).
- *Değişimi etkileyen düşünce salgınlarının görünen kuralları* (Gladwell, 2000).
- *Yönetimin ya da yönetişimin daha da desentralize olmasına doğru bir hareketlenme.* Bölgesel ya da alt-bölgesel kimliğin yeni duruşlarını yeniden canlandıran ve / veya üreten birleşik çabalar (Surowiecki, 2004).
- *Bilgi temelli bir ekonominin ve ağ toplumlarının yükselişi* (Castells, 2000).
- *Pazarın etkisizliği ve dışsallıklara adreslenen güçlü kamusal aracılık gereksiniminin artışı.* Düşük ve yetersiz ekonomik performans, sosyal dışlanma ve adalet durumları (Turok, 2004).
- *Stratejik mekânsal planlamada ve yeni bölgeselcilikte yerel ve özel sektörün ilgisinin çekilmesi.* Değişim sorumluluğu (Basil & Cook, 1974) ve değişim aktörleri arasındaki ilişkinin geliştirilmesi.
- *Bölgesel kilitlenmişliğin adanmışlıkla çözülmesi* (Tekeli, 2008).

Bu noktada, katılımcı ve işbirliği planlaması ekseninde oluşan (Healey, 1997; Tewdwr-Jones & Allmendinger, 2004), sürdürülebilir gelişmeyi ilgilendiren (Haughton & Counsell, 2004), uzun erimli vizyonlardan kısa erimli eylemler gerçekleştiren (Albrechts, 2004) bir stratejik mekânsal planlamanın hem bölgesel hem de alt-bölgesel mekânsal gelişme dinamiklerini bir temel kuram olarak (ve ilişkili kavramlar seti

olarak); bir yönetim aracı olarak (ve ilişkili yönetsel sistem olarak) ve eylem yöntemleri ve teknikleri olarak (ve ilişkili kurumsal destek mekanizmaları olarak) doğru tarifleyeceği söylenebilir.

4. SONUÇ

Kent ve bölge, birlikte düşünülmesi ve eş zamanlı planlanması gereken iki mekansal bütünlüktür. Ne var ki, gerek kuramsal gerek uygulama açısından bu iki bütünlük giderek birbirlerinden uzaklaşmışlardır. Bu nedenle, kentsel ve bölgesel kilitlenmişliği çözecek; kent ve bölge arasındaki bağlantısızlığı giderecek, aradaki mesafeyi aşarak uzlaşa sağlayacak bir yaklaşıma gereksinim bulunmaktadır. Böyle bir sorundan hareketle, bölgesel gelişmeden mekana ve mekansal biçimlenmeden bölgesel gelişime bakılarak ulaşılan sentezin gösterdiği üzere alt-bölge, bölgesel ve mekansal gelişim bütünlüğünün sağlanabileceği yeni bir ölçek olacaktır.

Buna göre bölgeden yerele doğru bir dizilimde, geçmiş, bugün ve gelecek bağlantılı roller değerlendirilerek, n-boyutlu yeni bölge tanımlanmalı; mekânlar, aktörler ve gereksinimlere temelli bir bütünlük gelişme çerçevesi çizilmelidir. Önceliklerin ve uygulamaya yönelik projelerin tanımlanması ve katılım eksenli gelişme planlarının yapılması, kuşkusuz bu yeni ölçeğin biçimlenmesinde yardımcı olacaktır.

Friedman ve Alonso'nun ünlü kalkınma, mekân ve planlama üçlü düzlemi üzerinden düşünüldüğünde, kalkınma/gelişme ve planlama ne kadar n-boyutlu bir mekansal açıdan ele alınırsa alınsın, aslında hedef noktanın yaşam kalitesinin artırılması üzerinden tariflendiği görülecektir. Çünkü bölgenin algılanamaz ya da duyumsanamaz bir mekân ölçeğinden yaşamsal ölçeğe indirgenmesi, o bölgenin algılanmasını kolaylaştıracaktır. Bu yapıya eklenmesi gereken bir diğer boyut ise yönetişimdir. Eğer doğru bir yönetim organizasyonu sağlanamazsa planlama, kalkınma ve mekânın işlemesi de güç olacaktır.

David Starrett'in üretim ya da Jane Jacob'un tüketim bakış açılarından yola çıkarak bu etkileşimin yaşam kalitesinde bir üretim olarak katkısının olacağı söylenebilir. Böylelikle, bölgeden yerele doğru bütünlük bir yaklaşımla n-boyutlu mekândan 2 ve 3-boyutlu mekâna geçiş sağlanabilecektir.

- *Mekân*. 'Nerede?' sorusunun yanıtı olarak,
- *Zaman*. 'Ne zaman?' sorusunun yanıtı olarak,
- *Sektörler*. 'Ne?' sorusunun yanıtı olarak,
- *Kurumlar*. 'Kim?' sorusunun yanıtı olarak,
- *Tekno-ekoloji*. 'Nasıl?' sorusunun yanıtı olarak

Bu bütünlük kalkınma ya da gelişmenin bileşenlerini oluşturacaktır.

Ülkemizdeki kes, kopyala, yapıştır süreçlerinin bu alanlarda da izlerini okumak mümkündür. Gelişmiş batı eksenli uygulamalar ve çalışmalar

ülkemize adapte edilmeye çalışılmış, bu politika klonlaması ya da transplantasyonu ile başarısız örnekler ortaya çıkmıştır. Betimsel bir yaklaşımla, Vahşi Batı'da önce treni yapıp, sonra raylar ilerledikçe trenin de ilerlemesi gibi. Ülkemizdeki bölgesel planlamanın seyrini bu rotadan izlediğimizde, önce politikaları klonlayıp daha sonra uygulamaya geçildiğini görmek mümkündür. Bunun neticesinde, ister istemez, başkasına prova edilmiş ve dikilmiş elbise ya üzerimize dar geliyor ya da kolları uzun kaçıyor; böylece ya astarını genişletiyor ya da kollarını kısaltıyoruz.

Bölgeye uygun olan planlamanın ve politikaların gerçekleştirilmesi için, dış-eksensel ve dışsal yaklaşımlardan ve modellerden vazgeçerek, belki de kendine özgü ya da 'yerel' olanı yakalamak gerekmektedir. Bu sayede, belki de bölgeyi ve kenti (hatta kıyı) tekrar barıştırmak ya da bir uzlaşma sağlamak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

1. ALBRECHTS, Louis (2004), 'Strategic (Spatial) Planning', *Environment and Planning B: Planning and Design*, 31, pp. 743–758.
2. AMIN, Ash and Nigel Thrift (1994), *Globalisation, Institutions and Regional Development in Europe*, Oxford: Oxford University Press.
3. AMIN, Ash and Nigel Thrift (2000), 'What Kind of Economic Theory for What Kind of Economic Geography?', *Antipode*, 32 (1), pp. 4-9.
4. BASIL, Douglas Constantine and Curtis W. Cook (1974), *The Management of Change*, London: McGraw-Hill.
5. BEUGELSDIJK, Sjoerd and Ton van Schaik (2005), 'Differences in Social Capital between 54 Western European Regions', *Regional Studies*, 39(8), pp. 1053–1064.
6. BRACZYK, Hans-Joachim, Philip Cooke and Martin Heidenreich (1998), *Regional Innovation Systems*, London: UCL Press.
7. BRINKMAN, Richard (1995), 'Economic Growth versus Economic Development: Toward a Conceptual Clarification', *Journal of Economic Issues*, XXIX (4), pp. 1171-1188.
8. BROCKER, Johannes, Dirk Dohse and Rüdiger Soltwedel (2003), *Innovation Clusters and Interregional Competition*, Berlin: Springer-Verlag.
9. CAPELLO, Roberta (2009), 'Space, Growth and Development', *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, Edt: Roberta Capello ve Peter Nijkamp, Cheltenham: Edward Elgar.
10. CAPELLO, Roberta and Peter Nijkamp (2009), *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, Cheltenham: Edward Elgar.
11. CASTELLS, Manuel (2000), *The Internet and the New Economy, The Clarendon Lectures in Management*, Oxford: Oxford University.

12. DAWKINS, Casey J. (2003), 'Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, and Recent Developments', *Journal of Planning Literature*, 18(2), pp. 131-171.
13. DIMITRIOU, Harry T. and Robin Thompson (2004), *Strategic Planning for Regional Development in the UK, A Review of Principles and Practices*, London: Routledge.
14. EUROPEAN COMMISSION (2004), *Third Report on Economic and Social Cohesion*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
15. GLADWELL, Malcolm (2000), *The Tipping Point: How Little Things can Make a Big Difference*, London: Abacus.
16. HALL, Peter (1999), 'The Regional Dimension', *In British Planning: 50 Years of Urban and Regional Policy*, J. B. Cullingworth (ed.), pp. 76–90, London: Athlone.
17. HAUGHTON, Graham and David Counsell (2004), *Regions, Spatial Strategies and Sustainable Development*, London: Routledge.
18. HEALEY, Patsy (1997), *Collaborative Planning*, London: Macmillan.
19. KAZGAN, Gülten (2006), *İktisadi Düşünce*, 12. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
20. KITSON, Michael, Ron Martin and Peter Tyler (2004), 'Regional Competitiveness: An Elusive Yet Key Concept?', *Regional Studies*, 38(9), pp. 991–999.
21. KRUGMAN, Paul (1998), 'What's New about the New Economic Geography?', *Oxford Review of Economic Policy*, 14 (2), pp. 7-17.
22. KURTZ, C. F. & Snowden, D. J. (2003), 'The New Dynamics of Strategy: Sense-making in a Complex-Complicated World', *IBM Systems Journal*, Fall.
23. KUZNETS, Simon (1973), 'Modern Economic Growth: Findings and Reflections', *American Economic Review*, 63, pp. 247-258.
24. MARTIN, Ron (1999), The New 'Geographical Turn' in Economics: Some Critical Reflections, *Cambridge Journal of Economics*, 23 (1), pp. 65-91.
25. ODPM (2004), *Our Cities Are Back: Competitive Cities Make Prosperous Regions and Sustainable Communities*, London: Office of the Deputy Prime Minister.
26. ROBERTS, Peter and Olivier Sykes (2005), *Regional Spatial Strategy for the North West: Learning the Lessons from Elsewhere*, Wigan: North West Regional Assembly.
27. SCOTT, Allen (1998), *Regions and the World Economy*, Oxford: Oxford University Press.

28. STEINER, George Albert (1997), *Strategic Planning*, New York: Free Press Paperbacks.
29. STORPER, Michael (1995), 'The Resurgence of Regional Economies, Ten Years Later: The Region as a Nexus of Untraded Interdependencies', *European Urban and Regional Studies*, 2 (3), pp. 191-222.
30. SUROWIECKI, James (2004), *The Wisdom of Crowds: Why the Many are Smarter than the Few*, London: Little, Brown.
31. TEKELİ, İlhan (1997), 'Yeni Yerel', *Ada Kentliyim Dergisi*, 3(9), ss. 46-47.
32. TEKELİ, İlhan (2008), *Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
33. TEWDWR-JONES, Mark and Philip Allmendinger (2004), 'Regional Institutions, Governance and the Planning System', Edt: Harry T. Dimitriou and Robin Thompson, *Strategic Planning for Regional Development in the UK, A Review of Principles and Practices*, London: Routledge.
34. TUROK, Ivan (2004), 'The Role of Planning and Development in Spatial Labour Markets', Edt: Harry T. Dimitriou and Robin Thompson, *Strategic Planning for Regional Development in the UK, A Review of Principles and Practices*, London: Routledge.
35. WHEELER, Stephen M. (2002), 'The New Regionalism: Key Characteristics of an Emerging Movement', *Journal of the American Planning Association*, 68, pp. 267-278.